

GENEZA, RAZVOJ I KRAJ
IUS PUBLICUM EUROPAEUM

Karl Šmit, *Nomos zemlje*, Fedon, 2011

Dr Miša Đurković
Viši naučni saradnik
Institut za evropske studije

Nakon pojave na našem jeziku izbora njegovih temeljnih radova iz dvadesetih godina i odgovora kritičara (priredio Slobodan Samardžić), Karl Šmit je polako ušao u našu društvenu i političku misao, te ga više nije potrebno predstavljati. Uz prevode nekih manjih članaka, par tematskih rasprava, i nekoliko spisa u kojima se razmatraju njegovi radovi, može se reći da je Šmit na ovim prostorima postao poznato ime.

No njegov opus je impresivan, razuđen i veoma slojevit. Samardžićev izbor predstavio nam je njegove rane radove, nastale posle monografija o diktaturi i političkom romantizmu, u vreme dok je Šmit koketirao sa talasom konzervativnih revolucionara i gradio svoj misaoni i politički izraz. Posle toga su došli spisi iz nacističkog, borbenog perioda, duboko politički i ciljano obojeni. Poslednja faza je međutim period refleksije nad rezultatima Drugog svetskog rata i nad poretom koji je nastao nakon još jedne pobede Anglo-Amerikanaca i poraza Nemačke. Ovaj poslednji period karakterišu spisi poput Teorije partizana, nastale na osnovu dva predavanja koja je Šmit održao u Madridu 1962.

Knjiga *Nomos zemlje*, koja se nedavno pojavila i na našem jeziku, predstavlja jedan od vrhunaca Šmitovog stvaralaštva, u kome su sintetizovane mnoge teme, motivi i preokupacije koje su ga opsedale čitavog života. Iako je prvi put objavljena 1950, nakon izlaska iz zatvora, ona je većim delom ipak pisana tokom Drugog svetskog rata. Izvorna namera bila je izgradnja legitimacije, opravdanja za kreiranje nemačkog velikog prostora u Evropi po analogiji sa Monroovom doktrinom na osnovu koje od 1823. SAD posmatraju čitav američki kontinent kao svoju sferu uticaja, odnosno kao neku vrstu sopstvenog velikog prostora.

Nakon rata, poraza i okupacije Nemačke, te nakon sopstvenog zatvorskog iskustva i višegodišnje zabrane objavljivanja, Šmit je razumljivo uradio reviziju teksta. Tako je knjiga pretvorena u veliki traktat o jus publicum europaeum ili evropskom javnom

pravu, koje dobija fundamentalno prostorno i istorijsko, kontekstulano tumačenje.

Nomos zemlje je jedan od Šmitovih najvažnijih radova i verovatno jedna od najzanimljivijih i najprovokativnijih knjiga političko-pravne provenijencije koja je nastala u dvadesetom veku. Inače do sada je prevedena na svega pet do šest i to velikih stranih jezika, tako da imamo privilegiju da ovo lepo, ali zahtevno delo možemo da čitamo na svom jeziku, što treba zahvaliti entuzijazmu i radu Vladimir Milisavljevića, Petra Bojanica i prevodioca Bore Šuputa.

244

Žanrovski gledano vrlo je teško smestiti ovu knjigu. Osnovni predmet istraživanja u bar polovini knjige čini razmatranje međunarodnog prava. Šmit nas na svoj maestralan način vodi kroz skraćeni kurs istorije modernog međunarodnog prava, ali krećući se iza scene čisto pravnih normi i pokušavajući da nam razjasni politički kontekst i imperijalne sukobe oko kojih su se gradile teorije velikih mislilaca poput Ajale i Zuča, sve do Vatela. Da bi na adekvatan način rastumačio zahteve i razvoj modernog međunarodnog prava, Šmit uvodi čitav niz dodatnih disciplina, počev od političke filozofije i klasične političke teorije sve do geopolitike. Naime, zahvaljujući ovoj knjizi koja u to doba pokušava da sintetizuje razvoj geopolitičke discipline od Racela i Kjelena do Makindera, Šmit se danas sve češće uključuje u kurikulum geopolitičkih studija. Na kraju se autor okreće i teoriji međunarodnih odnosa i razmatranju posledica razvoja moderne tehnike po čitav kompleks pitanja koja uključuju kontrolu prostora, ratovanje i suverenitet – tu spadaju jako važno uviđanje značaja kontrole vazdušnog prostora koje se na drugim mestima dopunjuje tvrdnjom da suverenost zadržavaju samo zemlje koje imaju atomsko naoružanje.

—

Nomos zemlje je podeljen u četiri celine. Prvi deo predstavlja uvodna pravno-filozofska rasprava o značenju samog pojma

nomos koja se nadovezuje na objašnjavanje predmodernog sistema međunarodnih odnosa, to jest međunarodnog prava. Ono što Šmit u doborj tradiciji nemačke pravne istorijske škole posebno apostrofira jeste teritorijalni, prostorni karakter prava. Dakle, kada se neka norma donosi, uvek se treba pitati na koji se prostor ona odnosi i kako je došlo do toga da na određenoj teritoriji vlada upravo taj *nomos*. Objasnjavajući u isto vreme sistem hrišćanskog međunarodnog prava u srednjevekovnoj Evropi, Šmit nas priprema za uvođenje svog glavnog „literarnog junaka“ – *ius publicum europaeum*. No da bi se on pojavio i zemenio sebi prehodeći sistem hrišćanske *res publike*, neophodno je uvesti još jednog, naizgled sporednog a zapravo veoma važnog junaka u vidu „Novog sveta“. Naime, prelazak na novu međunarodno-pravnu paradigmu usko je povezan, možda čak i uslovljen proširenjem Starog sveta na Ameriku kao prostor koji treba zauzeti i kojim treba prostorno ovladati, a zatim to i opravdati i pravno kodifikovati. Otud se već prvi deo knjige završava kratkim poglavljem koje nosi naziv „Zauzimanje zemlje kao konstitutivni događaj međunarodnog prava“.

Drugi deo knjige detaljno obrađuje probleme koje je otvorilo otkriće Amerike, posebno se usredsređujući na sam proces zauzimanja, teritorijalnog ovladavanja zemljom Novog sveta. Držeći se svog kontekstualističkog metoda osvetljavanja političke pozadine naizgled prirodnih načela, Šmit nas npr. podseća da je osnovni katrografski pojam nultog meridijana koji se pruža kod Griniča u Engleskoj rezultat velike britanske pobede u viševekovnoj borbi za dominaciju nad morima. Francuzi su od 18. veka karte radili koristeći Pariz kao početnu tačku i na Grinič su prešli tek u dvadesetom veku. Čak i berlinska opservatorija prihvatila je Grinič tek za vreme Prvog svetskog rata. Isti postupak Šmit primenjuje i kad nam objašnjava pravilo o tri milje kao prostor teritorijalnih voda rasvetljavajući da se izvorno radilo o maksimalnom dometu to-pova koji stoje na obali.

Otkriće novog svet postavilo je pred razumljivo evropocentrični Stari svet pitanje kako njime ovladati i kako praktično i teorijski tretirati nove prostore. Uvodi se takozvano globalno linijsko mišljenje kojim se definišu granice do kojih važe norme i odnosi starog sveta, a nakon čega počinju potputno drugačija pravila igre

Šmit preko razmatranja argumenata Franciska De Vitorije demonstrira složenost argumentacije sa kojom su evropski učeni ljudi i hrišćanski mislioci pokušavali da opravdaju kolonizaciju. Zanimljivo, i za buduću evropsku istoriju potčinjavanja sveta krajnje je zanimljivo da se traženje slobode trgovine i misionarenja uzima kao povod za pravedni rat. Uz to, verovali ili ne, dolazi i zalaganje za humanitarnu intervenciju, odnosno za navodno spašavanje onih koje domoroci tlače. Za autora je veoma važno da istakne moralistički i religiozni osnov za ove pravedne ratove koji će biti eliminisani tek nakon stvaranja pravog teritorijalnog državnog evropskog javnog prava. On pokazuje kako su početkom prošlog veka u vreme početka demoliranja evropskog javnog prava, pravni podržavaoci tog procesa zloupotrebljavali Vitoriju kako bi obnovili priču o pravednom ratu kao osnov za eliminisanje klasičnog međudržavnog poretka i za navodnu kriminalizaciju rata kao takvog.

Prelazak na novi međudržavni poredak Šmit smešta u poslednju četvrtinu šesnaestog veka. Francuska je tu vodeća država, a Boden koji 1576 objavljuje svoje znamenito šestoknjižje već govori o pravoj državi. Njega svega nekoliko godina kasnije prate i stručnjaci za međunarodno pravo koji te uvide prenose na svoju disciplinu. Ajala (1582) i Gentilis (1588) daju prve prave moderne studije o međudržavnom i međunarodnom pravu.

Nove zemlje se i u tom kontekstu percipiraju kao područje koje Evropljani imaju puno pravo da osvoje, podele između sebe i njime upravljaju. Iako iza toga više ne stoji papaska naredba za misionarenjem, praktične

posledice i opažanje odnosa između Evropljana i domorodaca je isto. Nijedna evropska zemlja, dobro primećuje Šmit čak i kad je simulirala pravljenje ugovora sa poglavicama domorodaca nije svoje zauzimanje zemalja videla kao izvedeno nego isključivo kao originerno! Već u sedamnaestom veku sami činovi otkrića i okupacije postaju glavni osnov za kolonizaciju, a Vitorijina moralna pitanja se više i ne postavljaju.

Nerednih stotiank strana autor posvećuje opisu *ius publicum europaeum* za koji smatra da je predstavljao jedno ogromno dostignuće evropskih naroda i država. Ono je nastalo da bi se prevladali ubistveni sukobi verskih građanskih ratova koji su razdirali Evropu. Rat, koji je za Šmita prirodna pojava kakvu je nemoguće u potpunosti eliminisati zbog prirode čoveka i polemičkih odlika svake ljudske grupe, uveden je u sistem, ukalupljen u odgovarajuće forme i institucionalizovan. Time je u periodu od nekoliko vekova Evropi obezbeđen sistem međunarodnih odnosa koji je garantovao izbegavanje uništenja. Diskriminišuća kategorija pravednog rata je potisnuta, a državama je otvorena mogućnost da nediskriminativno koriste pravo na rat kao nastavak politike i spora, ako se pridržavaju definisanih i ugovorenih formi.

Drugi deo ovog sistema koji Šmit detaljno prati bili su pokušaji rešavanja odnosa između evropskih zemalja u vanevropskim prostorima. Naime, Šmit sa pravom podseća da je takozvano moderno međunarodno pravo zapravo evropsko međunarodno i međudržavno pravo koje je takođe zadržalo evropocentričnost i sve vanevropske teritorije tretiralo kao područje evropske ekspanzije i širenja evropskih pojmova, normi i pravila koja važe za Evropljane, ali ne i za neevropljane. Posebno je ovde zanimljivo treće poglavlje koje prati sporove o tretmanu *slobodnog* mora, gde se uočava i epohalni prelazak Engleske na pomorsku egzistenciju, što će odrediti geopolitičke osnove sveta tokom sledećih nekoliko vekova. Šmit ovaj deo završava ukazivanjem na englesko

afirmisanje trgovačkog prava kao nadređenog državnog prava koje se dešava krajem devetnaestog veka, što nas po njemu uvodi u turbulencije dvadesetog veka za koje on po pravilu okrivljuje upravo anglo-američko licemerje.

246

Upravo ove aktere on vidi kao glavne vinovnike događaja koji konstituišu predmet poslednjeg dela knjige, koji se bavi nestajanjem *ius publicum europaeum* i dolaskom jednog novog nomosa Zemlje koji odlikuju haos te vanpravno i vandržavno mišljenje. Šmit čak precizno vremenski locira ovaj proces u period između 1890 i 1918. *Versaj* je u tom smislu najvažniji događaj nakon koga su logički sledili kriminalizovanje napadačkog rata i veliki povratak razmatranja o pravednom ratu, ali ovoga puta potpuno lišeni svoje izvorne hrišćanske osnove i pozadine. Dominacija Amerike i njenog shvatanja Zapadne hemisfere kao svog prostora uticaja, posle Prvog, a naročito posle Drugog svetskog rata, po Šmitu je direktno usmerena protiv stare Evrope *ius publicum-a*, koja je time stavljena u podređeni položaj. Istovremeno se uviđa da to nije više ona Amerika pragmatističkog optimizma i otvorene granice iz devetnaestog veka, već imperija koja sebe vrlo diskriminativno oblikuje, u kojoj

je završeno unutrašnje zauzimanje zemlje, a započela opšta ekspanzija ka ostatku sveta.

U sklopu ovog globalnog obrta Šmit uvodi još jednu temu koja će posebno biti zanimljiva za nas u sklopu svega što se na našim prostorima dešavalo u poslednjih dvadesetak godina. Naime, autor najpre izlaže kako je izgledao problem priznanja pobunjenika, odnosno secesije i fomiranja novih država u klasičnom dobu, da bi pokazao kako ovo postaje oružje za diskriminativnu upotrebu u doba vladavine Amerikanaca posle Drugog svetskog rat. Na kraju se Šmit bavi definisanjem mogućih alternativa za izgradnju budućeg poretka sveta: svetske vlade, hegemonije maritimnih imperija ili naporednog postojanja nekoliko velikih prostora.

Ova nadasve bogata i korisna knjiga predstavlja jedan od onih suštinskih priručnika koje uvek treba imati uz sebe. Neverovatan je broj teza i podataka koji se u njoj iznose, a zbog lepog stila čitava knjiga liči na političko-filozofski roman. Ovim prevodom naša društvena nauka dobija veoma edukativno, ali i inspirativno štivo koje daje dobre smerice za propitivanje sveta i šezdeset i tri godine nakon njenog prvog izdanja.